

УДК 343.21

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИПРАВНЕ ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

Федулова І.М., аспірант
кафедри кримінального права та кримінології
Львівський державний університет внутрішніх справ

Аналізується соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; досліджується суспільна небезпека такого роду діянь, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших.

Ключові слова: соціальна обумовленість кримінальної відповідальності, криміналізація, рейдерство, злочини у сфері господарської діяльності.

Анализируется социальная обусловленность уголовной ответственности за противоправное завладение имуществом предприятия, учреждения, организации; исследуется общественная опасность такого рода деяний, соотношение положительных и отрицательных последствий криминализации, возможность борьбы с действием с помощью уголовно-правовых мер и невозможность борьбы с помощью других.

Ключевые слова: социальная обусловленность уголовной ответственности, криминализация, рейдерство, преступления в сфере хозяйственной деятельности.

Fedulova I.M. SOCIAL CONDITIONALITY OF THE CRIMINALIZATION OF UNLAWFUL SEIZURE OF PROPERTY OF THE ENTERPRISE, INSTITUTION, ORGANIZATION

The article analyzes social determination of criminal liability occurrence for illegal seizure of enterprise's, institution's, organization's property. It describes the determinants, which allow scholars to consider socially dangerous actions as criminally persecuted. The study is also focuses on the grounds defined as social danger of these actions, correlation of positive and negative consequences of criminalization, the possibility to counteract these acts with the help of criminal and legal measures, regarding any other means as impossible.

Key words: social determination of criminal liability, criminalization, raiding/illegal takeover; business crime.

Постановка проблеми. Стаття 206-2 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, у національному законодавстві знайшла відображення лише з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 10.10.2013, який набрав чинності 29.03.2014 і фактично є новелою, хоча у низці європейських держав наявна вже давно.

Раніше питання протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій охоплювалось поняттям «рейдерство», яке теж, у свою чергу, законодавством визначено не було, однак широко використовувалось як в Україні, так і за її межами.

Такі «рейдерські» дії кваліфікувались за окремими статтями Кримінального кодексу України, зокрема ст. 223 Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску, ст. 219 Доведення до банкрутства, ст. 356 Самоправство, ст. 206 Протидія законній господарській діяльності, ст. 375 Постановлення суддею (суддями) звідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови тощо.

При цьому багатьма науковцями, політичними і державними діячами підтримувалась думка достатності вказаних норм Криміналь-

ного кодексу України для притягнення до кримінальної відповідальності за такі дії навіть за відсутності спеціальної «рейдерської» статті.

Тому поглиблене дослідження соціальної обумовленості криміналізації протиправного заволодіння майна підприємств, установ, організацій має істотне значення для визначення ролі та місця даної статті в системі кримінально-правових норм, що охороняють господарські відносини.

Ступінь розробленості питання. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність як предмет фундаментальних кримінально-правових досліджень постала в науці на початку 70-х років ХХ ст. На той час це питання вивчалось такими вченими, як Г.А. Злобіна, С.Г. Келіна, П.С. Дагель.

У період сучасної України питання соціальної обумовленості криміналізації досліджувалось Д.О. Балобановою, В.К. Грищуком, В.М. Дьомінім, В.О. Навроцьким, О.О. Пашенком та іншими.

Питання щодо соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння майном підприємств, установ, організацій частково вивчались такими науковцями, як О.А. Бурбело, Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, С.О. Бурбело, Т.В. Дученко, Б. Грек, Р.А. Панасенко та іншими.

Однак аналіз наукової та спеціальної літератури вказує на очевидний дефіцит криміно-

логічних досліджень соціальної обумовленості криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Вказане свідчить про необхідність проведення поглибленого наукового аналізу даної проблеми. Ці обставини визначають теоретичну та практичну значимість її розробки та актуальність теми дослідження.

Мета даного дослідження – аналіз соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Трансформація соціального в правове здійснюється шляхом абстракції – визначення в суспільному відношенні найбільш суттєвого для нормального функціонування конкретного суспільства і закріплення в нормі права [1].

Для криміналізації злочинів необхідно визначення суттєвих підстав.

Підставами та детермінантами криміналізації, на думку Д.О. Балобанової, є перелік тих правоутворюючих факторів, які обумовлюють допустимість, можливість і доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним і кримінально караним, при цьому ці правоутворюючі фактори спочатку відображаються в правосвідомості законодавця, а після цього втілюються в кримінально-правові норми [2, с. 9].

Узагальнюючи велику кількість підходів до класифікації підстав криміналізації злочинів, які здійснювали О.О. Пашенко, В.К. Грищук, В.О. Навроцький, Д.О. Балобанова, на нашу думку, доцільно виділяти такі ключові підстави класифікації, які підтримувались більшістю науковців: суспільна небезпека, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших.

Таким чином, доцільно проаналізувати кожну з цих підстав.

1. Суспільна небезпека як ознака злочину полягає в тому, що злочин заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктами кримінально-правової охорони. Основна соціальна якість злочину міститься в зміні чи знищенні суспільних відносин. Саме ці зміни будуть являтися злочинними наслідками у вигляді фізичної, моральної чи майнової суспільно-небезпечної шкоди [3].

Аналізуючи диспозицію ст. 206-2 КК України, можна побачити, що суспільно-небезпечна шкода даного злочину полягає у протиправному вилученні з володіння майна підприємств, установ, організацій.

При цьому безпосереднім об'єктом даного злочину є відносини, пов'язані з реалізацією підприємствами, установами, організаціями прав на господарську діяльність, у тому числі прав на їхнє майно.

Дані суспільні відносини охороняються законодавством, зокрема ст. 42 Конституції України закріплено право кожному на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Також шкода завдається додатковому об'єкту злочину, а саме відносинам у сфері власності.

Згідно з нормами цивільного законодавства володіння є одним із елементів права власності та включає в себе можливість панування над річчю.

При цьому право власності, в тому числі право володіння, захищається нормами Цивільного кодексу України, зокрема ст. 386 даного кодексу передбачено, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності.

Крім того, право власності гарантується Конституцією України. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Також вказано статтею передбачено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непохрушним.

Враховуючи вищеведене, негативним наслідком протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій є порушення конституційних прав та гарантій підприємницької діяльності та власності.

Також, аналізуючи кваліфіковані склади даного злочину, якими є протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, що вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна та особливо кваліфіковані – ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки, можна зробити висновок, що даний злочин є суспільно небезпечним не тільки у сфері господарських відносин та власності, а й може посягати на життя і здоров'я людини, які відповідно до Конституції України є найвищою соціальною цінністю.

З огляду на наведене суспільна небезпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, тому беззаперечною є наявність даної обставини, що обумовлює кримінальну відповідальність за злочин.

2. Встановлення кримінальної карантності діяння є допустимим тоді і лише тоді, коли є впевненість у тому, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевищать неминучі негативні наслідки криміналізації [4, с. 220].

З точки зору О.О. Пашенка, питання щодо негативних наслідків кримінально-правової заборони варто вирішувати залежно від виду покарання, який закріплено у санкції аналізованої кримінально-правової норми, а значить, і може бути реально застосований до особи, яка вчинила діяння, нею передбачене. Це пов'язано із тим, що зазначені негативні наслідки проявляються, передусім, у тих обмеженнях прав і свобод, які становлять зміст покарання, що призначається за вчинення діяння, передбаченого у досліджуваній кримінально-правовій нормі [5].

Санкція статті 206-2 Кримінального кодексу України, залежно від того, простий,

кваліфікований чи особливо кваліфікований склад злочину, передбачає як основне покарання виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі, а як додаткове – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та конфіскацію майна.

Викладене дозволяє стверджувати, що негативні наслідки заборони у даному складі злочину для суспільства полягають у неотриманні суспільством корисних результатів діяльності від особи у зв'язку з її засудженням, втратою можливості безпосереднього спілкування з засудженим, а для самого засудженого – позбавленні можливості реалізації себе у певній діяльності, обмеженні можливості у загальному розвитку, втраті коштів чи майна, які останній міг використати для задоволення власних інтересів, обмеженні права пересування, залученні до праці.

При тому позитивні наслідки існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 206-2 Кримінального кодексу України, полягають, перш за все, у захисті відповідних господарських відносин від можливого спричинення їм шкоди, стримування та унеможливлення вчинення таких дій, забезпечення реалізації права на господарську діяльність, права власності на майно, поваги до них.

Як правильно вказує О.О. Пащенко, коли йде мову про встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, основи національної безпеки, інші об'єкти, що знаходяться в ієрархії потреб людини на найвищому рівні, – їхній захист має куди більш вагоме значення, ніж право особи, яка вчинила відповідне посягання, вільно обирати своє місцезнаходження та рід занять [5].

Тому захист права на господарську діяльність, права власності, а в деяких випадках – права на життя і здоров'я є важливішим, ніж обмеження, які передбачені санкцією відповідної статті.

3. Питання можливості боротьби з протиправним заволодінням майном підприємств, установ, організацій за допомогою кримінально-правових заходів і неможливості боротьби за допомогою інших, особливо до набрання чинності статті 206-2 Кримінального кодексу України, стало предметом активного обговорення у вчених колах.

Перш за все, це пов'язано з тим, що часто заволодіння таким майном здійснюється, на перший погляд, законно, шляхом використання прогалин у цивільному, господарському законодавстві – так зване «біле рейдерство».

Однак існує безліч випадків, коли таке заволодіння здійснюється з використанням явно кримінальних методів, тобто із застосуванням насильства, нанесення тілесних ушкоджень, шляхом підроблення документів тощо.

Серед науковців, державних діячів та юристів виникали дискусії з приводу того, чи необхідно до Кримінального кодексу України було вносити статтю, що передбачала кримінальну відповідальність за рейдерську діяль-

ність, оскільки побутувала думка, що для притягнення до кримінальної відповідальності за рейдерські захоплення залежно від вчинених діянь можна застосовувати інші статті Кримінального кодексу України.

Прихильники цієї позиції вважають, що боротися із силовими захопленнями підприємств можливо за чинним кримінальним законодавством, і тому криміналізація рейдерства як окремого суспільно небезпечного діяння шляхом встановлення відповідальності за його вчинення у спеціальній кримінально-правовій нормі не вбачається доцільною, оскільки це призведе до надмірності криміналізації і потребуватиме доведення суб'єктивних ознак, тобто умислу на протиправне захоплення підприємств.

Основна проблема, на їхню думку, полягає у тому, що статті, які містяться в Кримінальному кодексі України, не працюють або працюють неефективно, у зв'язку з чим особи, дії яких носять всі ознаки складу злочину, до кримінальної відповідальності не притягуються.

Прихильники іншої позиції стверджують, що проблема протидії рейдерству в Україні залишається актуальною. Це зумовлено, поряд з іншими чинниками, тим, що в КК України відсутня норма, яка б чітко передбачала відповідальність за захоплення підприємств, а також тим, що на практиці майже неможливо провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами у цій сфері, чим успішно користуються рейдери для ухилення від кримінальної відповідальності [6].

На думку Р.А. Панасенка, зазначений напрямок більш придатний та ефективний для «українського рейдерства». Перш за все, він дозволить відокремити рейдерство від багатьох інших складів злочину, що мають значно менший ступінь суспільної небезпечності. При цьому такий шлях призведе до появи в КК України лише одного нового складу злочину в той час, коли внаслідок криміналізації рейдерських дій як кваліфікуючих ознак інших складів злочинів виникне багато нових кваліфікуючих складів злочинів [7].

Серед державних та громадських діячів також існувала думка, що доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями, на всіх етапах організації та здійснення рейдерського нападу є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1 ст. 30 КК України) організатор [8, с. 67].

Проаналізувавши вищевикладене, видається, що законодавцем правильно прийнято рішення щодо криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оскільки це дає можливість провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами в цій сфері, а визначення у

диспозиції вказаної статті конкретних видів неправомірних рейдерських діянь дозволяє їх відрізнити з-поміж діянь, що передбачені складами суміжних злочинів, тим самим забезпечуючи невідворотність кримінальної відповідальності за злочин, що посягає на сферу господарювання.

Висновки:

1) суспільна небезпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, а шкода є значною, що є безумовною підставою, яка обумовлює кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій;

2) співвідношення викладених вище позитивних і негативних наслідків криміналізації даного злочину свідчить про те, що позитивні соціальні результати застосування ст. 206-2 Кримінального кодексу України істотно перевищують неминучі негативні результати;

3) незважаючи на розбіжності в думках науковців щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, криміналізація статті 206-2 Кримінального кодексу України є доцільною, оскільки дає можливість виокремити кримінально-правові відносини у сфері протиправного заволодіння майном підприємств, установ та визначає конкретний перелік «рейдерських» діянь, тим самим запобігає їх кваліфікації за іншими складами злочинів, що до сфери господарських відносин відношення не мають.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасіна Л.М. Підручник Соціологія права / Л.М. Герасіна, М.І. Панов. – Київ, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://adhdportal.com/book_2930_chapter_58_9_2_Susplna_nebezpeka_zlochinv_ta_soalna_obumovlenskriminalno-pravovikh_zaboron.html.
2. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Д.О. Балобанова. – Одеса, 2007. – Ст. 9.
3. Мультимедійний навчальний посібник : «Кримінальне право. Загальна частина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T4/T4_P1.html.
4. Кудрявцев В.Н. Основания уголовного-правового запрета / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др]. – М. : Наука, 1982. – Ст. 220.
5. Пащенко О.О. Співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони / О.О. Пащенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.35/part_3/15.pdf.
6. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення: Академія прокуратури України (збірник наукових праць) // Збірник праць. – 2009. – 400 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10140.html>.
7. Р.А. Панасенко Щодо криміналізації та тлумачення «рейдерства» в Україні / Р.А. Панасенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrainianpravo.narod.ru/index/0-3>.
8. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів та виконавців: матеріали комітетських слухань, проведених 17 вересня 2008 року Міжвідомчою комісією з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств Верховної Ради України. – Київ. – 2008. – Ст. 67.